

FITONIMLAR VA ULAR BILAN BOG'LIQ MUAMMOLAR

Rakhimova Saida

**Scientific researcher of National
University of Uzbekistan**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11147105>

Fitonimka bilan bog'liq muammolar talaygina va ular har bitta til vanu gaplashiladigan davlat geografiyasi va o'simlik dunyosi bilan chambarchas bog'liq. Bizningcha, fitonimika o'rganadigan ilmiy- nazariy va amaliy masalalar keng. Fitonimika fitonimlar bilan bog'liq quyidagi masalalarni:

1) o'simliklarning atoqli nomlari-fitonimlarning paydo bo'lishi va shakllanishining lisoniy, nolisoniy omillarini; 2) o'simliklarning nomlanishiga doir tarixiy, xalqona an'analarini; 3) fitonimik indikatorlarning lisoniy xususiyatlarini va fitonimlar tarkibidagi vazifasini; 4) o'simliklarning nomlanish tamoyillarini; 5) fitonimlarning tarixiy va zamonaviy shakllarini hamda fitonimlardagi lisoniy o'zgarishlarni; 6) fitonimlarning lug'aviy-ma'noviy xususiyatlarini; fitonimlarning morfemik va yasaliş modellarini; 8) tilning apellyativ leksikasi bilan fitonimik leksikasi munosabatlarini; 9) fitonimlarning boshqa bionim turlari: antroponimlar va zoonimlar, ornitonimlar bilan munosabatini va bundagi vazifaviy o'tishlarni; 10) folklor, tarix botanikaga oid asarlardagi va qadimiy qo'lyozmalardagi fitonimlarning yaratilishi bilan bog'liq ma'lumotlarni; 11) fitonimlarning mahalliy lahja va shevalarga oid xususiyatlarini; 12) fitonimlarning etimologiyasini;

13) fitonimlarni tasniflash bilan bog'liq ilmiy va amaliy masalalarni; 14) fitonimik xarita va lug'atlar tuzish tamoyillarini o'rganish lozim. Botanika faniga oid tadqiqotlarga, o'simlik nomlarining ma'no-mohiyatiga ko'ra fitonimlarni dastlab, quyidagi ma'noviy guruhlariga bo'lish mumkin: 1) Daraxt nomlari: xurmo navlari: Sharq xurmosi, Vaxsh Xiakume. 2) O't-o'lan nomlari: beda dukkakli o'simlik "Yettisuv", "Xiva", "O'zgan" "Toshkent-1", "Vaxsh-233", kabi 3) Poliz ekinlari nomlari. Bodring navlari: "Marg'ilon-822", "Gulnoz", "Navro'z", "Omad" kabi 4) Gul va Buta nomlari: qalampir navlari: "Marg'ilon 330", "Nafis", "Kelin tili" navlari. Uzumchilikka oid ilmiy, ilmiy- ommabop manbalarda, ko'pincha uzum navlari o'z ichida uch guruhga bo'linadi: a) xo'raki: "Nimrang", "Parkent", "Kattaqo'rg'on", "Sultoniy", "Charos", "Kitob", "Surxaki", "Husayni", "Qorajanjal", "Chillaki", "Daroyi", "Xo'ja", "Ahroriy", "Rizamat" kabi; b) mayizbop: "Oqkishmish", "Shakarangur", "Sultoniy", "Kattaqo'rg'on", "Nimrang" kabi; d) vinobop: "Baxtiyoriy", "Tarnov", "Risling", "Bihishti" kabi. Fitonimika onomastikaning bir bo'limi sifatida o'zining o'rganish obyekti va predmetiga ega. Demak, fitonimika ham tilshunoslikning nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan sohalaridan biri hisoblanadi. O'simliklarning nomlari fitonimlar, ularning majmui fitonimiya deb yuritiladi. Badiiy asarlarda o'simliklarni ta'riflashda shaxsiyat mavjud ichki psixologik holatni ko'rsatish vositasi sifatida faoliyat yuritadigan allegoriya qahramon va shaxslararo munosabatlar. O'zbek tilida joylar nomlaridan tashkil topgan ko'plab fitonimlar mavjud, etnik guruhlar, qushlar va hayvonlar bir yoki bir nechta belgilar bilan bog'liq o'simliklar. Masalan: kampirchopon, bo'rikalla ... O'simlik nomlari bilan bog'liq mazmunga o'xshash so'zlarni taqqoslash, rus va adighe tillarida nafaqat tuzilishi bilan farq qiladilar, so'zlar yoki dizaynlar boshqa tilda emas, balki bir xil so'zlar va dizayndagi tillar turli yo'llar bilan ishlatiladi. O'zbek tilida o'simlik nomlarining kelib chiqishining tahlili quyidagi xulosalarga olib keldi: - o'simlik nomlari tuzilishida o'ta xilma-xil; - zamonaviy o'zbek tilida turli xil kelib chiqadigan fitonimlar mavjud, ular ikkita asosiy leksik

qatlamga bo'linishi mumkin: asl va olinma so'zlarda; - asl so'z bilan birga, o'simlikning nomi, rus tili va boshqa tillardan olingan; - ko'plab olinma o'simlik nomlari o'zbek tilining leksik tizimini boyitishda muhim rol o'ynaydi;

- o'simlik nomlarining etimologik tahlili ularning tilga kirib, asl mohiyatini aniqlash yo'lini belgilash imkonini beradi; - o'simlik nomlarining etimologik tahlili ularning yo'lini belgilash imkonini beradi tilga kirish va fitonimlarning boshlang'ich motivlarini aniqlash. o'zbek tilidagi o'simlik nomlarining o'ziga xos xususiyatlarini lingvistik tahlil qilish quyidagilarni ko'rsatdi: - morfologik nuqtai nazardan, o'simlik haqiqati deb ataydigan so'zlar ikki guruhga bo'linadi: lotin bo'lmagan va lotin; - o'simliklarni nomlash tizimini boyitishning asosiy vositasi biriktirish; - murakkab tuzilishga ega bo'lgan o'simliklarning nomlari, asosan, kompleks bilan berilgan so'zlar, quyidagi modellar bo'yicha qurilgan: ot. + ot, ot + sif., sif. + ot; ot+fe'l. - fitonimlar davrasida ma'lum bir joyni hosil qilingan qo'shimchali usuldagi so'zlar egallaydi; - iboralar o'zbek tilida o'simlik nomlari tizimida kamdan kam uchraydi. Rus va o'zbek tillarida o'simlik nominatsiyalari eng ko'p asoslangan geografik va tabiiy joylashuvni o'z ichiga oladigan har xil motivatsion atributlar o'sishi, rangi, o'lchami, shakli, ta'mi, hidi, umumiy va pragmatik xususiyatlari bilan farqlanadi. Materialni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, o'simliklarning nomlari har xil assotsiativ xususiyatlarga asoslangan nominatsiyani amalga oshiruvchi motivatsion xususiyatlardir. O'simlik dunyosi bilan bog'liq antroponik va toponimik nomlar, adighe toponimiyasining keng qatlamini tashkil qiladi. Ularning asosida yaratilgan fitonimlar taxalluslar, shaxsiy ismlar va familiyalar, ko'pincha antroponimlar asosi sifatida harakat qiladi. Fito toponimik so'z birikmalarini tahlil qilish bizga ma'lum bir joyning landshaftining yo'qolgan xususiyatlari, ko'chirish haqida ma'lumotlarga aniqlik kiritish imkonini berdi. Boshqa hududlardan nomlar va tizimdagi o'simlik dunyosining aksini toponimlar, gidronimlar va oikonimlarda ko'rib chiqish mumkin. Tilshunoslik-geografik jihatdan o'simliklarning nomlari turlicha. Har xil joylarda har xil o'simliklar bir xil so'z yoki bir xil o'simlik bir necha nomlarda ataladi. Tasvirlar tabiat mualliflarga juda mohirlik bilan uzatiladi, ular tabiiy va organik ravishda qabul qilinadi. Yozuvchilar til ijodining ijtimoiy psixologik asoslarini tushuntirish uchun o'simlikning hayoti haqidagi bilimlardan foydalanadilar.

References:

1. Abduazizov fayllar/org. Maslova V.A. Lingvokulturologiya. 2-izdanie. M.:Akademiya, 2004, s. 9
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. <https://n.ziyouz.com/> 350-bet
3. Do'simov Z. Tillaeva M. Toponimika asoslari. Toshkent. 2002 42-43-48 betlar.
4. Do'simov Z. Xorazm onomastikasining shakllanishi va Avesto.Toshkent, Fan, 2012
5. O'zbek tilining izohli lug'ati. 1-2-tomlar. Moskva: Rus tili, 1981
6. O'rinboev B. Asrlardek barhayot nomlar. – Samarqand: Zarafshon, 2003
7. O'zbek terminologiyasida leksik variantlar. Toshkent: Fan 1980
8. Тошбоева, Б. Особенности обучения произношению на английском языке в начальных классах средней школы/ 2018.
<https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/209298/1>

9. Toshboeva B. Background and conditions of the emergence of the psychology of teaching foreign languages as a field of educational psychology. Том 5 № 2 (2022): Инновации в педагогике и психологии.

INNOVATIVE
ACADEMY